

GEJAAGD DOOR DE STUKAS

Genesis van het oorlogsdagboek van dr. Arthur Broeckaert

Dirck SURDIACOURT

Wanneer op 10 mei 1940 de oorlog uitbreekt wordt ook dr. Arthur Broeckaert gemobiliseerd. Van de Achttiendaagse Veldtocht heeft hij niet veel meegemaakt. Nochtans ligt de voorgeschiedenis van zijn in 1941 uitgegeven oorlogsdagboek *Gejaagd door de Stukas*¹ in die eerste dagen en weken na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Dag na dag noteert Broeckaert zijn wedervaren gedurende een tocht van meer dan 1.400 km.

10 mei: Allee, dokter, houd u kloek!

Van 1938 af is het duidelijk dat de politieke tegenstellingen in Europa onvermijdelijk moeten leiden tot oorlog. 10 mei 1940: het gezin Arthur Broeckaert wordt, zoals de meeste stadsbewoners, in de vroege morgen opgeschrikt door de ontploffing van een zevental bommen achter de Oudenberg:

"Het is niet Hitler die ons den oorlog verklaart. Het zijn de zeven bommen die een van zijn vliegenier vlak achter onzen stadsheuvel² liet ontploffen. Tien vóór zes worden we wakker geschud. Slag op slag daveren de ruiten en trekt mijn kop zich, als een slak in haar huisje, terug. Net als bij die aardbeving in 1938³. Het is nu, dag op dag, bijna twee jaar geleden."

Net als vele anderen krijgt ook Broeckaert zijn wederoproepingsbevel. Niet geheel onverwachts want bij de afkondiging van de algemene mobilisatie worden ook de reservisten van alle leeftijden, die om een of andere reden nog niet gemobiliseerd waren, opgeroepen. Zo ook de 46-jarige Geraardsbergse dokter en gynaecoloog. In minder dan twee uur is hij klaar en zit hij op de trein naar Brussel.

Op 12 mei 1940 krijgt hij via het Rekruteringscentrum van het Belgisch Leger (*Centres de Recrutement de l'Armée Belge* (CRAB)) te horen dat hij, samen met nog anderen, naar de kust wordt gestuurd waar ze zich moeten aanmelden in het reservehospitaal nr. 16 te Raversijde. Diezelfde namiddag staan ze in het treinstation van Etterbeek te wachten op hun transport. In Broeckaerts valies zit, naast wat persoonlijke zaken, blijkbaar niet veel: een werk van Pascal, de *Kleengedichtjes* van Guido Gezelle en een missaal. Omstreeks 19.00 uur nemen de soldaten hun plaats in op de trein die pas veel later, omstreeks 23.00 uur het station uitrijdt richting Gent, Oostende, tot Raversijde.

Een zekere luitenant Dumont, een Waal, merkt op dat Broeckaert als dokter slechts sergeant is en toch een gouden ster en een bandelier draagt waarvoor hij strikt genomen voor de krijgsraad kan gedaagd worden. Het antwoord is even simpel als complex. Omwille van Broeckaerts politieke ideeën (hij is vnn'er en dus Vlaamsgezind) en zijn eerste huwelijk met Renée, de dochter van de veroordeelde activist dr. Emiel van Bockstaele, werd zijn

bevordering tot officier in 1935 verworpen. Hoe hij dan aan die gouden ster is gekomen vertelt hij niet.

La douce France: spanning, verveeling en vooral vakantiegevoel

In de nacht van 17 op 18 mei wordt Oostende zwaar gebombardeerd. De 18de beveelt de militaire overheid om Raversijde te ontruimen en met eigen middelen naar een verzamelcentrum in Frankrijk te reizen. Geen georganiseerd vertrek, geen marsorder en verdere richtlijnen ontbreken. Het groepje reservisten ziet de kans om met een vrachtwagen van de brouwerij *Aigle-Belgica*⁴ mee te rijden richting De Panne. Aan de grens stranden ze in de chaos van duizenden vluchtelingen. Het duurt wel vijf uur voor ze uiteindelijk de grens overgeraken, waarna ze de ganse nacht verder rijden in de richting van Duinkerke, over Gravelingen naar Étaples (Stapel). De volgende dag laten ze Étaples achter zich. Via Le Touquet en Berck-sur-Mer, richting Abbeville, belanden ze in het kleine plaatsje Blangy. Na nog een onrustige nacht rijden ze de volgende morgen tussen terugtrekkende Engelse soldaten verder naar Neufchâtel. In België is de Duitse

1. Stuka, een aanvalsvliegtuig, staat voor *Sturzkampfflugzeuge*, type Junkers Ju 87.

2. De Oudenberg.

3. De aardbeving is van 11 juni 1938 om 11.57 uur en niet van 10 mei 1938 zoals Broeckaert schrijft. Het was een van de zwaarste schokken die men in België heeft opgetekend. Het epicentrum lag ten zuiden van Ronse op een diepte van 19 kilometer en had een sterkte van 5,6 op de schaal van Richter.

4. De brouwerij *Aigle-Belgica* was een voormalige bierbrouwerij, opgericht in 1928, na de fusie van de brouwerijen *Den Arend* (Aigle) uit Brugge en *Belgica* uit Gent. Ze was actief tot 1977.

Dr. Broekaert op de tekening. "De morgenkrant brengt ons het nieuws dat Bordeaux denzelfden nacht nog werd gebombardeerd"

opmars allang niet meer te stuiten. Tegen 20 mei trekken vijandelijke eenheden over de Dender. Er is geen sprake van een bezetting en op 28 mei capituleert de koning met zijn troepen.

Terwijl in België op alle fronten de strijd wordt gestaakt, rijdt het groepje van Conches naar Anetz in het departement Loire-Atlantique, tot op 30 km van Nantes, waar ze op 29 mei aankomen. Via de radio, hoewel de informatie uiterst karig en afgemeten is, volgt het groepje de laatste berichtgevingen - zo goed en zo kwaad mogelijk - over het verloop van de oorlog en de capitulatie. In Anetz worden de mannen opvallend vijandig onthaald. De reden is de capitulatie van koning Leopold die voor "boche" wordt uitgescholden. De anti-Belgische propaganda doet

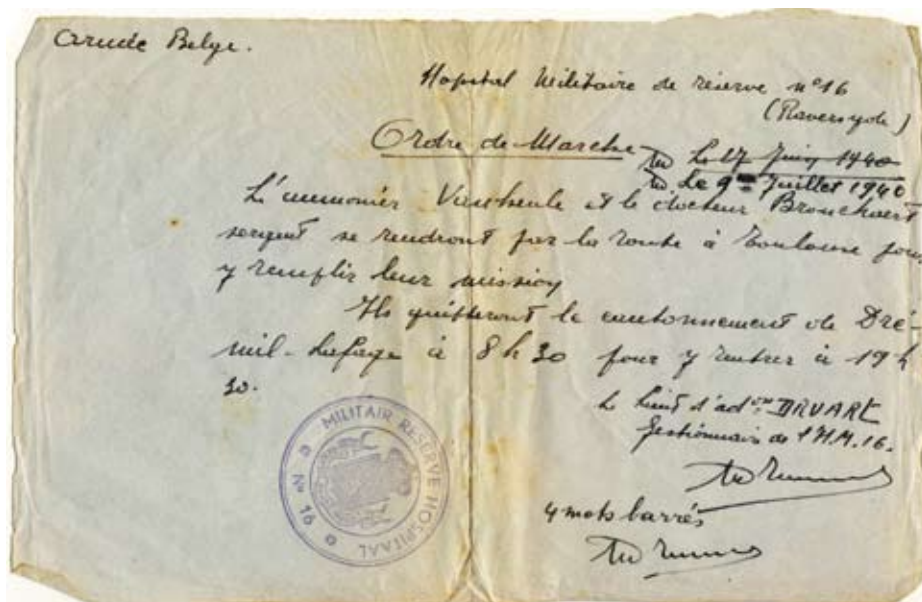
de rest: het is voor de Fransen ook de schuld van de Belgen dat Parijs moest ontruimd worden, de Italianen tegen de geallieerden vochten, de Engelsen vooral zichzelf verdedigden en de Amerikanen niet snel genoeg wapens leverden. Belgisch geld wil men niet meer omwisselen.

Ze zitten al diep in Frankrijk en hebben niets om handen. 'Luizig' liggen ze urenlang in het gras, genietend van het warme lenteweer. Na meer dan twee weken krijgen ze het bevel om naar het hergroeperingscentrum in Montpellier te gaan. De gemoeieren bij de Fransen zijn ondertussen wat bedaard en het afscheid verloopt zelfs hartelijk. De 19de juni rijden ze langs de uitgestrekte wijngaarden van Bordeaux naar het verzamelcentrum Toulouse waar ze op 22 juni in Dremil-la-Fage, vandaag een voorstad van Toulouse, hun intrek nemen in een verlaten hoeve.

De 22ste juli heeft Broekaert afspraak op de generale staf om zijn bevordering en demobilisatie te

bepaleiten. De dokter is 46 jaar, heeft vier kinderen en een vijfde op komst en is in de veronderstelling dat een en ander toch wel mogelijk moet zijn. Bevorderingen worden echter door de koning ondertekend en dat is - gezien de oorlogssituatie - niet mogelijk en demobilisatie geldt niet voor officieren noch voor onderofficieren.⁵ Waarom hij overtuigd was van een mogelijke bevordering, licht hij niet toe.

Enkele dagen later, op 26 juli, wordt Broekaert aangenaam verrast door het onverwachte weerzien in Dremil-la-Fage met zijn schoonvader dr. Emiel van Bockstaele. Het goede nieuws is dat hij eindelijk weer naar huis kan. Vreugde alom. Een drietal dagen later nemen ze afscheid van het vertrouwde groepje en vatten ze de lange terugtocht (zo'n 1.000 km) naar Geraardsbergen aan met de auto⁶. Aan het stuur zit Lionel De Vlaminc⁷. De terugreis verloopt zonder noemenswaardige problemen. Dr. Van Bockstaele kan immers een document voorleggen waarmee hij als lid van het "deutsche

Marsorder voor aalmoezenier Van Heule en sergeant Broekaert, 9 juli 1940

5. A. BROEKAERT, *Gejaagd door de Stukas*,..., p. 126.

6. Vandaag bedraagt de snelste afstand Geraardsbergen Toulouse met de auto een kleine 1.000 km en duurt meer dan 9 uur.

7. A. BROEKAERT, *Gejaagd door de Stukas*,..., p. 140. Lionel de Vlaminc is elektricien in Geraardsbergen en geniet de onvoorwaardelijke sympathie van de wezenjongens en -meisjes. Hij is net als Broekaert Vlaamsgezind en heeft grote bewondering voor de dokter.

Gesellschaft für Chirurgie" overal vrije doorgang krijgt⁸.

De genesis van het boek

Broeckaerts tocht begint op 10 mei en eindigt in Geraardsbergen op 29 juli 1940. Bijna dagelijks noteert hij zijn wedervaren. Op kleine papieren, zoals gewoonlijk, of misschien deze ene keer in een dagboek-schriftje, dat weten we niet. Dat het dagboek sterk autobiografisch en waarheidsgetrouw is bewijst een brief van een zekere Maurice De Ketele. Via het dagblad *Het Algemeen Nieuws* van 24 september 1941 had De Ketele vernomen dat Broeckaerts oorlogsdagboek was verschenen. De man schrijft: *"Het geval is hier Dockter ik wist als dat gij eenen boek schreeft hoover den oorlog. En u dikwijls hooren over spreken aan Tafel in Dremil."*⁹

Terug in Geraardsbergen schrijft Broeckaert in het najaar zijn oorlogsdagboek. Wanneer het manuscript afgerond werd, hebben we niet kunnen achterhalen. Ook niet wanneer hij zijn uitgever Hendrik Cayman¹⁰ hierover bericht. Feit is wel dat Cayman op 28 februari 1941 schrijft dat hij zinnens is om het dagboek in mei uit te geven ter gelegenheid van de 1ste verjaring van het uitbreken van de oorlog. Hij voorziet echter enkele moeilijkheden. Om te beginnen het papier om op te drukken. Dat is door de oorlog niet onbepaald voorradig maar hoeft nog niet direct het grote probleem te zijn. Met betrekking tot de inhoud zijn er volgens hem wel enkele heikele punten en kan hij niet anders dan het aan de Duitse censuur voor te leggen. Te meer – zo schrijft Cayman – omdat in het boek een passage

Groepsfoto met onder meer dr. Broeckaert (met pijp) en aalmoezenier van Heule (vermoedelijk genomen in Dremil-la-Fage)

staat waarin Broeckaert de Duitsers een zekere hoogmoed toeschrijft dat hij best zou wijzigen. Het typoscript dat Cayman hem vraagt om aan de Duitse censuur voor te leggen kan Broeckaert niet bezorgen. Hij beschikt slechts over twee exemplaren (naast het manuscript) en één ervan is hij 'kwijtgespeeld' aan een Duitser, een zekere dokter Jacobs die bij de Latemse schilder en beeldhouwer George Minne te gast was en volgens Broeckaert bijzonder veel belangstelling toonde in zijn proza. Indien nodig moet het opnieuw overgetypt worden¹¹.

Het manuscript telt 67 pagina's maar heeft op dat moment nog geen titel en Cayman, die de redactie voor zijn rekening neemt, doet enkele voorstellen. Hij stelt *Gejaagd door de Stukas* voor, met als ondertitel *of de wederwaardigheden van het xvr^e Reservelazaret*. Zelf vindt hij dit zeer krachtig en toepasselijk en polst naar

Broeckaerts reactie. Een mogelijk alternatief is *Gejaagd door de Stukas* of *Met het xvr^e Reservelazaret naar 't Zuiden*. Broeckaert opteert voor de korte versie *Gejaagd door de Stukas*. Het slot is volgens Cayman ook niet krachtig genoeg en mag best wat crescendo gaan: "[...]; zou u daar niet het perspectief openen op de 'Vereenigde Staten van Europa': [...] dat kan u, zonder afbreuk te doen aan den toon van uw boek, heel goed en schoon doen, zonder in 'n pleidooi-toon te vervallen."¹² Voor Broeckaert is dat een gemakkelijke opdracht: "... ik had nog een stukje liggen, dat er uitgelaten was en dat ik thans bijgewerkt heb", schrijft hij. Eens te meer zien we Cayman, net als met zijn doorgedreven correctie van Broeckaerts eerdere publicatie *Jan Palfijn*, zijn opdracht, met de goedkeuring van de dokter, verruimen.

Natuurlijk hecht uitgever Cayman belang aan de aspecten die het boek

8. *Ibidem*, p. 136.

9. Brief van 6 oktober 1941. Maurice De Ketele was in Dremil-la-Fage een tijdje ordonnans van de luitenanten Druart en De Creeft én van Broeckaert. Hij vraagt, tegen betaling, een getekend exemplaar, liefst gebonden.

10. Hendrik Cayman van de uitgeverij Cultura is boekhandelaar en uitgever te Brugge. In zijn fonds zitten verschillende schrijvers met naam en faam. Zo ook Stijn Streuvels. De historische roman *Jan Palfijn* van Broeckaert is bij hem uitgegeven. Tijdens de oorlog zal hij naast *Gejaagd door de Stukas*, *Pieter Antoon Paeme* uitgeven en een herdruk van *Jan Palfijn*.

11. We vermoeden dat Broeckaerts manuscript is uitgetypt door een zekere Theodore De Schreiver uit de Bokerstraat nr. 11 te Geraardsbergen. We hebben deze persoon helaas niet kunnen traceren. Er is ook geen typoscript bewaard.

12. Archief A. Broeckaert, brief van 28 februari 1941 van H. Cayman aan Broeckaert over zijn oorlogsdagboek.

ook doen verkopen. Daarom wil hij de uitgave laten illustreren. Hij twijfelt tussen René De Pauw¹³, die ook het dagboek van Wies Moens heeft verlucht, Désiré Acket¹⁴ of Elsa Van Hagendoorn¹⁵, maar zal dit pas begin maart 1941 beslissen. Broeckaert zelf gelooft niet (meer) in illustraties: “Ik ben wat huiverig geworden voor illustraties”. Waarom weten we niet. Cayman haalt zijn gelijk en de illustraties worden aan René De Pauw toegewezen.

De voortgang van het drukwerk

Op 15 maart tekent Broeckaert het contract met de uitgeverij Cultura van Cayman-Seynave voor de publicatie van *Gejaagd door de Stukas*, op voorwaarde, schrijft Cayman, dat het door de *Propaganda-Abteilung*, de Duitse censuur, wordt aanvaard. Een eerste oplage telt 1.000 exemplaren waarvan 12 gratis, goed verzorgde en ingenaaide recensie exemplaren¹⁶. Volgens de overeenkomst zal het boek uiterlijk tegen 31 mei verschijnen. Wat de financiële vergoeding betreft, voorziet het contract het 10 % standaard honorarium op de officiële verkoopprijs van elk exemplaar met een zesmaandelijke afrekening. Uit de eerste afrekening blijkt dat er, om een of andere reden, geen 10 maar 15 % is betaald.

Midden april krijgt Broeckaert de drukproeven ter verbetering en zet Cayman hem meteen onder druk want het boek moet – zoals oorspronkelijk gedacht – op 10 mei verschijnen, de verjaardag van het uitbreken van de oorlog. Dat laatste vormt trouwens het uitgangspunt van de boekpromotie. Op welke

Broeckaerts ‘kop’ in *Gejaagd door de Stukas* kan Stijn Streuvels’ goedkeuring niet wegdragen (Tekening René De Pauw)

manier dit zou gebeuren wordt niet toegelicht. Intussen vraagt hij Broeckaert wanneer illustrator De Pauw naar Geraardsbergen kan komen om zijn ‘kop’ te tekenen¹⁷. Als Streuvels, die op gebied van de vormgeving van zijn eigen boeken zich niet de les laat lezen door anderen, ook niet door zijn uitgevers, het boek in handen krijgt, schrikt hij er niet voor terug om een opmerking te maken over die ‘kop’ van Broeckaert. Hij vindt de tekening maar niets en schrijft dat ook met zoveel woorden aan Broeckaert.

Onder druk van de Duitse censuur

Alles loopt minder vlot dan Cayman doet uitschijnen want op 26 mei schrijft hij dat de censuur

niet akkoord gaat met een drietal passages waarbij het volgende fragment: “*werkelijk verbeterde stemming tegenover de Duitsers ademt pantser-divisies, luchtoloten, bandeloze scheikunde, hoogoven-geweld: het slaat alles uitsluitend op de Duitsers, zonder te gewagen van ‘oorlog verklaren zonder ultimatum’ en dat ‘schallend hoongelach’ tegenover de ‘Heilige Kerk’, dat zou willen doen geloven aan de zoogenaamde kerkvervolgingen in Duitsland.*” Een tweede aanpassing is noodzakelijk voor het ietwat defaitistisch karakter ervan dat moet gemilderd worden. Ook in een derde passage dat niet vrij te pleiten is van een zekere vijandigheid tegenover het ‘Nationaal-socialistische éénheidsregiem’, moet een en ander worden gemilderd.

Ter illustratie geven we de oorspronkelijke tekst in Broeckaerts werk en wat uitgever Cayman er – als gevolg van de (mogelijke) censuur – van gemaakt heeft. Broeckaerts oorspronkelijke tekst: “*Wij [de Duitsers] die oorlog verklaren zonder ultimatum, die onschuldigen laten vertrappen en verpulveren, die zich met schallend hoongelach van uw heilige Kerk afwenden en U met een klets in uw goddelijk gelaat toe roepen: ‘Wij, Gehovah, wij met onze pantserdivisies en onze zon- en maan-verduisterende luchtoloten, wij met onze bandeloze scheikunde en ons hoogoven-geweld, wij tarten U en zullen U bewijzen, als...’*” wordt door Cayman gecorrigeerd om (zagezegd) tegemoet te komen aan de Duitse censuur... Hij kent die mannen immers goed en weet hoe dit te verbeteren: “*De joodsche sjacheraars van de bloedige Internationale die – met of zonder Ul-*

13. René De Pauw (1887-1946), Belgisch kunstschilder. Hij schilderde figuren, portretten, landschappen, marines, stillevens en interieurs. De Pauw illustreerde diverse boeken zoals *Gejaagd door de Stukas* van A. Broeckaert uit 1941, *Brugsch volk* van K. De Wolf uit 1942 en *Voetbal-anecdotes* van T. Goetinck uit 1943.

14. Désiré Acket (1905-1987) is een Vlaams graficus, houtgraveur en boekbandontwerper. Acket maakt vooral naam met kleingrafiek, ex-libris, kalenderwerken en boekillustraties. Hij illustreerde o.a. Karel van de Woestijne *Romeo, of de minnaar der Liefde*, de *Isengrimus* van magister Nivardus (vert. Prof. J. van Mierlo) en Guido Gezelle's *Veertien Stonden*.

15. Elsa Van Hagendoorn (1904), naamsvariant Else Oosterwijk-Van Hagendoorn. Zij schreef voor de jeugd, hoofdzakelijk dierenverhaaltjes. En illustreert ook.

16. De 12 recensie exemplaren mogen niet in de handel gebracht worden. Indien Broeckaert meer exemplaren wenst, dan kan hij deze aankopen aan winkelprijs minus 50 %. Ook deze exemplaren mogen niet in de handel gebracht worden.

17. Brief van 11 april 1941 van Cayman aan Broeckaert. Deze tekening is vooraan in het boek ingelast.

*timatum – den oorlog wenschen en er rijk bij worden, die onschuldigen laten vertrappen, verpulveren en verhongeren, die zich met schallend hooggelach van uw heilig wet afwenden en U met een klets in uw Goddelijk gelaat toeroepen: 'Wij, Jehovah, wij met onze legerscharen en onze zon- en maansverduisterende luchtvoloten, wij met de furie onzer slachtschepen en het geweld onzer destroyers, wij tarten U en wij, etc...'*¹⁸

Het fragment dat te maken heeft met een negatieve perceptie van het nationaal-socialistische eenheidsregime: *"Ik heb den indruk dat we rijp zijn om de heerschappij van het nationaal-socialistische eenheidsregiem te ondergaan. Misschien zal dat niet strooken met onze westersche christelijke, humanitaire opvattingen",* wordt dan: *"Ik heb den indruk dat we stilaan rijp worden om ons heil te zoeken in het nationaal-socialistische éénheidsregiem. Misschien zal dat niet strooken met onze westersche, humanitaire opvattingen."*¹⁹

Vermoedelijk zonder voorafgaandelijk akkoord van Broeckaert en onder het mom dat het door de censuur is opgelegd, worden de aangepaste tekstfragmenten definitief. Van deze kleine vertraging maakt Cayman alsnog gebruik om her en der nog wat taalfouten uit de tekst te halen.

Het is onduidelijk of het boek effectief in mei is verschenen gezien Caymans bovenstaande opmerkingen in zijn brief van 26 mei 1941. Hoe dan ook *Gejaagd door de Stukas*

Boekomslag van *Gejaagd door de Stukas*, uitgave mei 1941

verschijnt volgens de tekst op pagina 143 in mei 1941 en is gedrukt op een oplage van 1.000 exemplaren bij de Brugse drukker Désiré Walley²⁰. De verkoop loopt langs geen kanten. Feit is dat Broeckaert zeker niet rijk geworden is van deze uitgave. Eind oktober 1941 zijn er slechts 270 exemplaren verkocht. In juni 1942 staat de teller op 616 en in maart 1943 is dat getal gestegen tot 851. Een tweede oplage is er niet gekomen.

Sommigen menen pro-Duitse sympathieën in het boek te kunnen lezen

Kort na de bevrijding in september 1944 wordt Broeckaert door on-

bekenden beticht van pro-Duitse sympathieën en wordt hij zelfs door leden van het *Onafhankelijkfront* (het o.f.) opgepakt en vastgehouden in de gebouwen van de Academie in de Buizemontstraat.

Men kan niet ontkennen dat Broeckaert sinds de oprichting van het vnv in 1933 lid is van die partij. En wanneer Staf de Clercq met medewerking van dr. Borms en Wies Moens in augustus 1940 een poging ondernemen om de Vlaamsgezinde krachten te bundelen in een *Nieuwe Volksbeweging* en de Vlaamsgezinden oproept zich aan te sluiten, ondertekent ook Broeckaert de lijst²¹. Regionaal is hij betrokken bij de leiding van *Winterhulp*, voor sommigen een verdoken vnv-organisatie met steun van de Duitse bezetter. Zijn vermeende pro-Duitse houding leidt men af uit bepaalde passages in *Gejaagd door de Stukas*. Zo zouden de eerder aangehaalde fragmenten die Cayman heeft ingelast mogelijks de beschuldiging van vermeende Duitsgezindheid kunnen ondersteunen.²² Waarop Broeckaerts 'aanhouding' dan gebaseerd was is ons tot op vandaag onbekend. Al na enkele weken mocht hij terug naar huis.

Gejaagd door de Stukas in de pers

In een brief van 17 juli 1941 krijgt Broeckaert van een zekere J. Claes²³ van de Winterhulp-afdeling, gewest Genk een reactie op zijn boek. De man is vol lof over het oorlogsdagboek dat hij, zijn vrouw

18. A. BROECKAERT, *Gejaagd door de Stukas*, p. 64.

19. *Ibidem*, p. 127.

20. *Gejaagd door de Stukas* is op offsetpapier gedrukt. Zestien exemplaren op "Hollandsch pannekoek" en genummerd van I tot XVI. Zij vormen de oorspronkelijke uitgave van het boek en dragen de handtekening van Arthur Broeckaert en René De Pauw.

21. R. DERINE, *Repressie zonder maat of einde. Terugblik op de collaboratie, repressie en amnestiestrijd*, Leuven, 1978, p. 48. Het nationaal-solidaristisch programma dat eerder verwijst naar het vooroorlogse Verdinaso-programma is niet te vergelijken met het nationaal-socialistisch programma. In *Volk en Staat* zijn in totaal vijf lijsten met ongeveer 175 namen van vooraanstaande Vlaamsgezinden verschenen: 11 augustus, 25 augustus, 1 september, 8-9 september en 15-16 september.

22. Een losse pagina 4 met nieuwe voorstellen, de pagina's 1 tot en met 3 met vermoedelijke taal of zinsbouw correcties, ontbreken. Het is niet zeker dat er nog meer pagina's zijn.

23. De handtekening is moeilijk te lezen. Opvallend is dat deze persoon kennis heeft over een ander nog niet uitgegeven boek van Broeckaert: *Pieter Antoon Paeme*. Hij heeft blijkbaar het typoscript kunnen lezen want: *"Dat was nu eens een werk dat mij naar het hart ging! Daar lag de nationaal-socialistische levenbeschouwing vingerdik op, onbewust, maar aangrijpend, doordat het, negatief, de slechte oneindigheid van de na-oorlogse Vlaamsche Beweging – de Vlaamsche Beweging uit den tijd van de glorieerende Democratie en van het 'edelhoedig begripen'! – zoo schrijnend deed aanvoelen."* Pieter Antoon Paeme komt pas later uit en zal door recensent Van Oosterwijk worden afgekraakt.

en zijn schoonzuster in één ruk hebben uitgelezen. “Het boek is prettig en degelijk uitgegeven”, schrijft hij, “maar de prijs (32 fr.) maakt het voor velen onbereikbaar”.²⁴ Ook de ‘schreeuwelijke’ illustraties van De Pauw liggen hen niet: “Of behoort de aesthetiek niet tot een totalitaire opvoeding, die de Nieuwordening toch ook in Vlaanderen moet brengen?...” Broeckaert meldt dit vanzelfsprekend aan Cayman die de opmerking als niet relevant afdoet omdat de persoon in kwestie geen kenner is.²⁵ Broeckaerts aversie tegenover illustraties en de enkele negatieve reacties zorgen er voor dat in zijn volgende boek, *Pieter Antoon Paeme*, amper drie illustraties voorkomen, telkens aan het begin van een nieuw hoofdstuk.

Ondanks de tegenvallende verkoop is Cayman positief over de publicatie. Zeker omdat *Zender Brussel*, het propaganda-instrument van de bezetter, in zijn uitzending van 11 oktober 1941 *Gejaagd door de Stukas* ‘fel’ aanprijst²⁶. Niet zo verwonderlijk als we weten dat Wies Moens in die periode directeur was van de Nederlandse uitzendingen van de nationaal-socialistische *Zender Brussel*.

Op vraag van literator en journalist Maurits Bilcke (1913-1993) begin 1942, stuurt Cayman hem een recensie-exemplaar. Hij verwacht er verder weinig van want: “Doorgaans ziet de critiek niet waarin het bijzondere charme van uw dagboek ligt: in den gemoedelijk-boeienden verteltrant en in die warme menselijkheid die tot in de kleinigheden toe van het verhaal te bespeuren valt en al wat u schrijft een innigheid geeft en een gloed alsof het verteld was bij een open haardvuur in wintertijd. Hoe u de dingen ziet en uitspreekt heeft bij u haast evenveel

belang als wat u ervan zegt. En voor zover ik de recensies las, heeft het nog niemand gezien”²⁷. Maar Bilcke is in het katholiek Vlaams weekblad *De Week* heel positief over het boek dat vlot, aangenaam en beeldend geschreven is; niet langdradig of banaal noch opgeschroefd. Hij noemt het eenvoudige oorlogsliteratuur, een specifiek Vlaamse vertelkunst van de goede soort.²⁸

Ook de recensie van de invloedrijke Filip de Pillecijn (1891-1962) verrast ons. De scherpe pen van De Pillecijn kennende, is zijn oordeel over *Gejaagd door de Stukas* ergens toch wel positief te noemen. Zijn belangstelling voor oorlogsliteratuur is naar eigen zeggen nooit groot geweest en zeker niet voor de Nederlandstalige oorlogsliteratuur. Zijn boekbespreking, amper één pagina, laat geen twijfel over zijn zienswijze want: “De eenige oorlogsboeken die thans van onzentwege kunnen geschreven worden zijn niet boeken van soldaten: het zijn boeken van sukkelaars. Jonge mannen die gewetenloos op den dood werden gejaagd, vluchtelingen die tusschen vechtende legers werden gedreven. Een boek van deze hulpeloosheid is ook *Gejaagd door de Stukas* van Arthur Broeckaert, uitgegeven door Cultura, te Brugge. [...] Zooiets leest vlot en is rap vergeten. Daarom mag dit boekje er zijn: maar was het er niet geweest, dan zou het verlies niet groot zijn. De teekeningen van René De Pauw kunnen niet bekoren.” Caymans commentaar hierop is kort: ook De Pillecijn heeft er niets van begrepen.

Slotbeschouwing

Tussen 1940 en 1944 verschijnt een dertigtal romans of getuigenissen in romanvorm die betrekking hebben op de oorlog. Uitgeverijen

beleven uitzonderlijk goede tijden. Met betrekking tot de Achttiendaagse Veldtocht verschijnen onder meer: *Dertig dagen oorlog* (1940) van Wies Moens, *De westkust onder vuur* (1941) van Fred Geronprez en *Gejaagd door de Stukas* van Arthur Broeckaert (1941). De oorlogsthema’s krijgen in 1940 en 1941 aanvankelijk literaire aandacht maar dat neemt nadien snel af. *Gejaagd door de Stukas* heeft weinigen weten te bekoren. Is het de té hoge prijs zoals J. Claesen beweert of schrikken de illustraties van De Pauw de potentiële lezer af. Heeft Cayman geen of onvoldoende reclame gevoerd voor het boek? Wie zal het zeggen? Zelfs de positieve recensie van Maurits Bilcke in het katholieke weekblad *De Week* heeft niet de gewenste koopimpulsen losgeweekt. Het lijkt of de bevolking al snel niets meer te maken wou hebben met de ellendige oorlogsomstandigheden. Jan Lensen doet dit gebrek aan enthousiasme in zijn studie *De Foute oorlog* af als een algemeen gebrek aan maatschappelijk draagvlak²⁹. Tot het tegendeel kan bewezen worden sluiten we ons hierbij aan.

Dirck Surdiacourt

dirck.surdiacourt@telenet.be

24. Het boek met zachte kaft kost 32 fr., gebonden 45 fr. en de luxe-editie in foedraal 175 fr..

25. Brief van 25 augustus 1941 van Cayman aan Broeckaert. Cayman verwacht dat *Pieter Antoon Paeme* eind oktober 1941 zal verschijnen.

26. Archief A. Broeckaert, Brief van Cayman aan Broeckaert, Brugge, 2 november 1941.

27. Archief A. Broeckaert, Brief van Cayman aan Broeckaert, Brugge, 9 januari 1942

28. *De Week*, Voor de Noorderkempen, 8 maart 1942, *Boekennieuws*, p. 10. *De Week* verscheen tussen 1932 en 1944.

29. J. LENSEN, *De foute oorlog: Schuld en nederlaag in het Vlaamse proza over de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen-Apeldoorn, 2014.